

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування
Білостоцький технологічний університет (Польща)
Університет прикладних наук (Литва)
Інститут транспорту та телекомунікацій (Латвія)
«1 грудня 1918 р.» Університет Альба Юлія (Румунія)
Міжнародний науково-освітній та навчальний центр (Естонія)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кафедра фінансів
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Луцький національний технічний університет
Одеський національний економічний університет
Головне управління Державної казначейської служби України у Полтавській області

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ: ЗАГРОЗИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Матеріали V Міжнародної науково-практичної
конференції**

23 листопада 2023 р.

Полтава
2023

УДК 336.7 (06)
М.34

Редакційна колегія:

С. В. Онищенко, д.е.н., професор, директор навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права; С. Б. Єгоричева, д.е.н., професор; В. А. Кулик, д.е.н., професор; Л. О. Птащенко, д.е.н., професор; О. С. Вовченко, к.е.н., доцент; Л. А. Свистун, к.е.н., доцент; Ю. С. Худолій, к.е.н., доцент.

М.34 Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 23 листопада 2023 р. Полтава: НУПП, 2023. 151 с.

ISBN 978-966-616-184-3

У збірнику матеріалів науково-практичної конференції розглядаються актуальні проблеми та перспективи розвитку економічних відносин на ринку фінансових послуг у контексті світового досвіду та українських реалій; теоретичні та методичні аспекти забезпечення безпеки фінансового ринку України в умовах нестабільного економічного середовища; шляхи та методи управління фінансами суб'єктів підприємництва; проблеми обліку і оподаткування підприємств; сучасні тенденції та проблеми грошово-кредитного ринку України.

Участь у конференції взяли науковці та практики з Баку, Бамберга, Сучави, Таллінна, Берегового, Вінниці, Донецька, Житомира, Ірпеня, Києва, Луцька, Одеси, Полтави, Сум, Ужгорода.

Призначений для фахівців фінансового ринку, працівників фінансової сфери, науковців, викладачів, слухачів та студентів.

УДК 336.7 (06)

ISBN 978-966-616-184-3

© Національний університет «Полтавська політехніка» імені Юрія Кондратюка

СЕКЦІЯ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 336.5

Онищенко Світлана Володимирівна,

доктор економічних наук, професор

Бережна Алла Юріївна,

кандидат економічних наук, доцент

Філонич Олена Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент, перший проректор - проректор з науково-педагогічної роботи та економічного розвитку

*Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Україна)*

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ВИДАТКАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах військової агресії росії проти України наявна об'єктивна потреба дуже значних фінансових ресурсів для потреб оборони та відновлення територіальної цілісності країни. Спрямовуючи фактично усі ресурси, що мобілізуються до державного бюджету на потреби захисту країни, держава отримує фінансову допомогу від міжнародних фінансових організацій для фінансування видатків соціального спрямування. Міжнародні партнери України фінансово допомагаючи протистояти силам зла, зацікавлені у раціональному використанні допомоги та забезпеченні максимальної ефективності виідатків. Належна система управління публічними видатками містить сукупність інститутів, що здійснюють розподіл публічних ресурсів відповідно до стратегічних пріоритетів, забезпечують результативність, економічність у наданні суспільних послуг. Періодичне оцінювання ефективності публічних видатків, а також оптимізацію для скорочення видатків у тих сферах, які стають менш пріоритетними для країни, є загальносвітовою практикою. З огляду на безумовне забезпечення комплексності, точності, періодичності, законності, прозорості бюджетного процесу можна сформувати систему управління видатками як ефективний інструмент розроблення та реалізації фінансової, бюджетної політики, оцінювання результатів виконання бюджету й забезпечення відповідальності органів влади за результати.

Система вправного управління видатками за рекомендаціями Світового банку має бути цілеспрямована на забезпечення бюджетної дисципліни, стратегічний розподіл ресурсів, технічну ефективність їхнього використання для надання суспільних послуг [5].

Усталені погляди щодо призначення видатків бюджету як форми фінансового забезпечення виконання функцій держави є характерними для бюджетних відносин у межах командно-адміністративної системи державного управління. За ринкових засад функціонування економічної системи, доцільніше розглядати призначення видатків бюджету через можливість одержання корисного результату для суспільства. Зважаючи на норми Конституції України щодо визначення України як соціальної держави, корисність результату використання публічних ресурсів має розглядатися з огляду на інтереси людини як частини суспільства. Держава використовує своє імперативне право примусового вилучення частини первинних доходів фізичних та юридичних осіб у процесі розподілу ВВП саме для отримання суспільно корисного результату. Зв'язок між потребами суспільства та функціями держави полягає в тому, що спочатку виникають суспільні потреби, а потім для їхнього задоволення формуються відповідні функції. Питання поділу суспільних послуг на такі, що мають задовольнятися ринком, та такі, які

формується виключно державними інституціональними утвореннями за монополічним правом держави на їхнє виробництво, є доволі складним, перебуває під впливом значної сукупності чинників. Якщо задоволення суспільної потреби гарантується Конституцією (забезпечення освіти, охорони здоров'я, національної безпеки), то відповідно до визначених гарантій утворюються певні функціонально-організаційні структури – міністерства, відомства з відповідним інституційним забезпеченням – сукупністю формалізованих і неформалізованих правил поведінки суб'єктів.

Питання про те, скільки держава повинна вилучати грошових ресурсів для здійснення функцій, стало ключовим в економічній теорії, проте оптимального варіанта відповіді на нього немає. Між індикатором, який характеризує рівень бюджетних ресурсів відносно ВВП, та індикаторами, що відображають рівень соціально-економічного розвитку, немає прямої залежності. Через сектор загальнодержавного управління до війни перерозподілялась майже половина створюваного ВВП нашої країни, але рівень соціально-економічного розвитку за всіма параметрами був нижчим, ніж, наприклад, у Німеччині (де частка видатків сектору публічних видатків становить 44 % ВВП). Проектом державного бюджету на 2024 рік передбачається рівень перерозподілу 39,7 %. Для країн з порівняно великим державним сектором (45–50 % ВВП) саме ефективність державних інститутів визначає продуктивність економіки загалом. Міжнародний досвід переконує, що чим чіткіше визначено пріоритетні напрями державних видатків та чим вищою є їхня ефективність, тим кращою буде динаміка економічного зростання, якість суспільних послуг та стійкість публічних фінансів. Для країн із порівняно низьким рівнем перерозподілу через бюджет (до 40 % ВВП) показники ефективності державних видатків у середньому на 35 % вищі, ніж у країнах з великим державним сектором. Разом із тим дослідники підкреслюють, що у країнах з високим рівнем перерозподілу ресурсів через бюджет, доходи населення є більш рівномірними (менша нерівність) [6]. Зауважимо, що бюджет України у воєнний період є особливим. Так, у проект держбюджету 2024р. закладено видатки загального фонду у 3,1 трлн грн, за умови обсягу власних доходів загального фонду бюджету у понад 1,5 трлн грн. Головний пріоритет – оборона і безпека, на що буде спрямовано більше половини всіх ресурсів бюджету – майже 1,7 трлн грн [3].

У довоєнний період за умови проведення структурних реформ державний сектор України мав потенціал кращих результатів за менших бюджетних витрат. Зважаючи на триваючу агресивну війну РФ проти України та необхідність зосередження бюджетних витрат на потреби оборони, захисту суверенітету та відновлення територіальної цілісності держави, маємо констатувати факт значного зростання видаткової частини бюджету як загалом, так і за відповідними напрямками. Пріоритетність зростання видатків оборонного спрямування не викликає сумнівів, є абсолютною. Акцентуємо увагу на сферах, які мають максимальний потенціал щодо підвищення ефективності та оптимізації видатків, як-то: соціальний захист, освіта, охорона здоров'я. Загальносвітові тенденції зростання видатків на соціальний захист, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення зумовлені об'єктивними процесами старіння населення, що, зокрема, впливає на стійкість публічних фінансів у майбутньому та вимагає проведення заходів з оптимізації видатків. За напрацюваннями МВФ стратегія реформування публічних видатків має включати такі ціленастанови: забезпечувати стійкість соціальних видатків та видатків на оплату праці в державному секторі; передбачати економію від підвищення ефективності з мінімумом втрат для суспільної рівності; запроваджувати ефективні інститути контролю за видатками й оцінювання ефективності. У межах визначених цілей уряди країн визначають власні пріоритети щодо масштабів видатків та обсягу державних, суспільних послуг, що мають фінансуватися за бюджетні кошти. Доцільним вважається під час проведення реформування видатків залишати на належному рівні видатки, які сприяють довгостроковому економічному розвитку (інвестиції в інфраструктуру та розвиток людського капіталу).

Зважаючи на необхідність визначення акцентів, що потребують активного реформування системи видатків для підвищення їхньої ефективності, доцільним є дотримання алгоритму оцінювання, побудованого як сукупність послідовних дій з оцінювання витрачених державних ресурсів → з оцінювання отриманих державних суспільних послуг (державний продукт) → з оцінювання впливу державного продукту на зміну якості життя громадян, рівня добробуту тощо. Пропонований алгоритм доцільно застосовувати для оцінювання окремих державних програм, а не для узагальнення видатків за окремими базовими функціями державного сектору, оскільки останні є неоднорідними за своєю сутністю. Продуктивність видатків за відповідною програмою можна оцінити, порівнюючи вплив зміни обсягів фінансових, матеріальних та нематеріальних ресурсів, які витрачаються для формування та надання державної послуги, на зміну обсягів державних товарів, робіт, інфраструктури, послуг. Ефективність видатків можна визначити за результатами діяльності державних інституцій на основі індикаторів, що відображають якісні зміни добробуту, якості життя населення, наприклад, рівень освіченості, рівень захворюваності, тривалість життя, криміногенна ситуація, екологічна ситуація тощо.

Систематичний та безперервний процес відстеження результатів функціонування системи видатків бюджету з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між елементами цієї системи та зовнішнім середовищем для аналізу й оцінювання наслідків від діяльності розпорядників бюджетних коштів є моніторингом результативності та ефективності видатків бюджету за програмами. Упровадження моніторингу результативності пов'язане з вирішенням проблем стосовно забезпечення прозорості бюджетного процесу та організації підзвітності уряду перед суспільством як платником податків та споживачем благ. Бюджетна прозорість є ключовим елементом підвищення ефективності управління видатками, має велике значення для досягнення макроекономічної стабільності й високої якості економічного зростання [4].

Зважаючи на необхідність відстеження впливу держави на соціально-економічні процеси, застосовується показник, що характеризує частку видатків бюджету відносно ВВП. За нормами ст. 33 БКУ рівень перерозподілу ВВП через бюджет визначається Бюджетною декларацією, що водночас зумовлює бюджетні обмеження функціонування системи видатків. Приймаючи за основу показники, які є нормативними, можна оцінити соціально-економічну результативність та ефективність видатків бюджету. За допомогою економіко-математичного моделювання, з огляду на гіпотезу про те, що зростання частки видатків на економічну діяльність є драйвером збільшення кількості робочих місць, кількості зайнятих, можна оцінити ступінь причинно-наслідкового зв'язку між визначеними чинниками. Структура видатків бюджету впливає на соціально-економічний розвиток держави. Тому при формулюванні кінцевих результатів, яких прагнемо досягти, здійснюючи бюджетні видатки, необхідно враховувати як бюджетні показники (абсолютні значення), так і показники, що відображають соціально-економічну ефективність видатків. Моніторинг динаміки саме відносних показників оцінювання ефективності та результативності бюджетних видатків (індикаторів, коефіцієнтів) має сформувати підґрунтя для прийняття обґрунтованих рішень про запровадження тих чи інших інструментів державного регулювання у сфері фінансування суспільних благ та послуг, зумовлених зобов'язаннями держави [1, С.345-349].

На практиці широкого застосування набули підходи до оцінювання соціально-економічної ефективності видатків бюджету, що базуються на методах експертного аналізу при визначенні інтегральної комплексної оцінки ефективності видатків бюджету (як результату урахування сукупності критеріїв, характерних показників об'єкта управління або альтернатив щодо прийняття управлінських рішень та зовнішніх факторів впливу). Зважаючи на транспарентність інформаційної бази для оцінювання, інтегральна комплексна оцінка дає можливість встановити, які саме характеристики,

якою мірою та за якими правилами включаються до неї.

Міжнародний валютний фонд також приділяє значну увагу гендерним бюджетним ініціативам щодо врахування гендерних аспектів на різних стадіях бюджетного процесу та відображення у відповідних бюджетних документах цілеспрямованості й заходів на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Основною метою гендерного підходу в бюджетному процесі є підвищення економічної ефективності та прозорості видатків бюджету з урахуванням потреб жінок і чоловіків, дівчат та хлопців (та/або їх груп). Гендерний підхід у бюджетному процесі, по суті, поєднує в собі дві моделі організації бюджетного процесу: бюджетування, орієнтоване на результат (програмно-цільовий метод); бюджетування, орієнтоване на людину (людино центричний підхід). Концепція бюджетування, орієнтованого на результат, передбачає максимальне забезпечення прозорості, відкритості та доступності всієї бюджетної інформації, яка дає змогу всім зацікавленим групам осіб робити висновки, наскільки ефективно витрачаються кошти платників податків (а в умовах сьогодення України – кошти міжнародних партнерів), та оцінювати ефективність і якість використання ресурсів. Це метод планування, виконання та контролю за виконанням бюджетів усіх рівнів, який ґрунтується на застосуванні цільових програм на умовах середньострокового фінансового планування з контролем результатів, отриманих від використання бюджетних коштів. Концепція бюджетування, орієнтованого на людину, передбачає врахування потреб, інтересів, можливостей та досвіду конкретних груп людей, зокрема конкретних груп жінок та чоловіків (гендерний аспект), на всіх стадіях бюджетного процесу. Це метод планування, виконання та контролю за виконанням бюджетів усіх рівнів, у центрі якого людина (або групи людей) [2].

Інституційні складники є важливими для реформування публічних видатків, тому акцентується увага на заходах, які зменшують мотивацію до необґрунтованого нарощування видатків та упереджують їхнє нецільове використання: фіскальні правила (жорсткі маркери/обмеження щодо витрачання коштів за тим чи іншим напрямом з огляду на політичну кон'юнктуру, дотримання правила співвідношення темпів зростання видатків та зміни ВВП); фіскальна децентралізація (за умови чітких важелів контролю має стимулювати ефективне витрачання коштів, забезпечувати якість послуг та зворотний зв'язок від споживачів цих послуг); бюджетні правила (спосіб організації процесу планування видатків, за якого фінансові показники видатків встановлювалися за результатами конкуренції серед заявників та тендерних процедур), соціальний діалог, політичний консенсус (фактори успішності реформи системи видатків).

За результатами проведеного дослідження зазначено основні положення реформування публічних видатків, зважаючи на застосований підхід щодо визначення їхнього призначення через можливість одержання корисного результату для суспільства (на відміну підходу, за якого видатки бюджету розглядаються як форма фінансового забезпечення виконання функцій держави). Акцентовано увагу на особливостях сьогодення України, обумовлених війною рф проти України, а саме: фінансування видатків оборонного характеру за рахунок мобілізованих власних доходів державного бюджету, а видатків соціального спрямування – шляхом залучення фінансової допомоги міжнародних партнерів. Планування, моніторинг та оцінювання публічних видатків передбачає застосування відповідних механізмів і, зокрема, сукупності показників (коефіцієнтів, індикаторів). Зауважено на необхідності застосування моделей організації бюджетного процесу, які базуються на бюджетуванні, орієнтованому на результат(програмно-цільовий метод) та людино центричному бюджетуванні (гендерний підхід). Визначено основні інституційні складники реформування видатків, що є ключовими для системи управління публічними видатками та фінансової політики загалом (цільової настановою якої є забезпечення збереження фінансової стабільності держави, створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації і витрачання публічних коштів).

Література

1. Бюджетний менеджмент: підручник. В 2-х частинах /за ред. В.О. Онищенко / Онищенко В.О., Онищенко С.В., Бережна А.Ю., Філонич О.М.. Київ: Знання України, 2023. Ч.1. 645с. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolntNU/13691>.
2. Застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі: навч. Посіб. / М.Колодій, О.Кисельова, Н.Рябушенко, О.Цюпа. Київ: Віваріо, 2020. 132с.
3. Кабмін схвалив проєкт держбюджету на 2024 рік. Пріоритети і основні видатки. URL: <https://forbes.ua/news/kabmin-skxhvaliv-proekt-derzhbyudzhetu-na-2024-rik-premer-shmigal-nazvav-pyat-prioritetiv-15092023-16021>.
4. Кодекс належної практики щодо забезпечення прозорості в грошово-кредитній і фінансовій політиці: Декларація принципів. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU99188>.
5. Оцінювання державних видатків та фінансової підзвітності (PEFA) на субнаціональному рівні, 2019 р. URL:<https://www.pefa.org/sites/pefa/files/2020-05/UA-Iziaslavskiy%20Rayon-Dec19-PFMPR-SN-RPublic%20with%20PEFA%20Check-.pdf>.
6. Оцінка ефективності та шляхи оптимізації державних видатків в Україні : аналіт. зап. / кер. проєкту І. Піонтковська; Центр економічної стратегії. 2016. Грудень. URL: <https://ces.org.ua/public-expenditure/>.
7. Onyshchenko V., Onyshchenko S., Maslii O., Maksymenko A. Systematization of Threats to Financial Security of Individual, Society, Business and the State in Terms of the Pandemic. Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations, 2023. С. 749–760. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_63

УДК 336.6

*Варналій Захарій Степанович,
доктор економічних наук, професор
Микитюк Оксана Петрівна,
кандидат економічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)*

ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Сьогодні українські підприємства працюють у важких та непередбачуваних умовах військового часу. Таке зовнішнє середовище накладає негативний відбиток на виробничі та управлінські процеси підприємства, розвиток інновацій, фінансову безпеку та можливість до розширення [1].

Фінансова безпека становить ключову складову економічної безпеки підприємства, що займає важливе місце в його системі. Як відзначають фахівці та практики, фінансовий аспект безпеки підприємства має безумовний пріоритет, оскільки він є основою її економічної стійкості суб'єктів господарювання. Тому керівництво підприємства має приділяти особливу увагу забезпеченню фінансової безпеки.

В сучасних умовах важливо ідентифікувати та систематизувати загрози фінансовій безпеці підприємства за різними класифікаційними ознаками, зокрема, за походженням, сферою впливу, можливістю реалізації, тривалістю та ступенем важкості (рис.1) [2, с. 72]. Під поняттям загроз в аспекті фінансової безпеки підприємства ми розуміємо небезпеку нанесення фінансової шкоди, що проявляється у вигляді збитків, втрат чи негативного впливу, перешкод в досягненні цілей тощо. Часто загроза створює значну небезпеку стійкому функціонуванню економічної системи.